

DAIRA LIEPIŅA (MUNCE)

dzimusi 1938. gadā

Mani sauc Daira Munce, esmu dzimusi 1938. gada 16. septembrī Mazsalacā. Tur arī dzīvoja mūsu ģimene. Ģimenē mēs bijām 5 bērni, mamma, kura strādāja par skolotāju Mazsalacas skolā, tēvs bija piensaimniecības biedrības vadītājs un Mazsalacas pienotavas direktors. Tēvs tobrīd veica ļoti atbildīgu sabiedrisko darbu, jo viņš bija aizsargu rotas priekšnieks, un vadīja sabiedrisko, kultūras un patriotiskās audzināšanas dzīvi, jo tobrīd brīvību atguvušie latvieši, sevišķi intelīģence, rūpējās par to, lai jaunatne augtu īstā patriotiskā garā. Cik es esmu dzirdējusi no nostāstiem, tēvs, tāpat arī māte, bija ļoti aktīvi piedalījušies tieši kultūras dzīvē, gan izrāžu veidošanā, gan koru darbībā, paši dziedājuši un iesaistījuši arī jaunatni Organizējuši visādas sporta sacensības. Tas bija, protams, sabiedriskais darbs. Tolaik, kā es saprotu, tauta dzīvoja ar lielām cerībām, jūtot lielu pateicību, ka beidzot latviešiem ir sava valsts, ka Latvija ir atguvusi brīvību. Noskaņojums bija apbrīnojams. Lai Dievs dotu, ka arī šodien tā domātu, dzīvotu un sajustu.

Pienāca 1941. gada 14. jūnijs, un mūsu ģimene, kā tobrīd daudzas Latvijā, tika deportēta uz Sibīriju. Es pati to nakti neatceros, jo man bija nepilni 3 gadi. Bet no stāstītā zinu, ka tikām visi savesti Sniedzēnu kalnā, un no Sniedzēnu kalna ir sācies ceļojums uz Sibīriju. To, ka mēs braucām lopu vagonā, to gan es daļēji atceros. Tur bija nebeidzams troksnis, nebeidzamas vaimanas, raudas. Tad mums vēl bija ko ēst. Katra ģimene bija kaut ko paņēmusi līdzī. Tās ir tādas sīkas epizodes. Atceros,

ka bija kaut kāda karsta krāsniņa vagona vidū, un bija tāds restots lodziņš, pie kura visiem gribējās pieplakt, it sevišķi mums, bērniem, un paskatīties. Es vēl atceros, ka mēs laikam bijām otrajā stāvā – tādi plaukti bija, nāras. Cilvēku bija šausmīgi daudz. Nonākot Krievijā pēc šī garā ceļa, ir palikušas prātā vēl dažādas epizodes. Mazais brālis, kurš ceļojumu uzsāka 4 mēnešu vecumā, pēc šī garā ceļa nomira.

No tiem laikiem man prātā palikušas divas lietas – bads un aukstums. Badu jau nevar izstāstīt. Badu nevar izstāstīt, tas katram pašam ir jāizjūt. Lai Dievs dod neizjust! Jo bija viena vienīga doma, citai domai galvā nebija vietas. Visu laiku kā atgādinājums: «Gribu ēst!» Un nav nekā, ko ēst. Tad prātā palicis, kā mamma mūs noturēja pie dzīvības. Es tagad saprotu, kāpēc bija tādi brīži, kad viņa neļāva mums runāt. Viņa saprata, ka mēs ilgi neko nesam ēduši, un lai mēs vienkārši kaut cik pietauptu enerģiju... Bija tādi brīži, kad viņa teica: «Mazāk kustēties un nerunāt!» Tagad es saprotu, droši vien ka bija jāpietaupa enerģija, jo vai nu tā bija, ka viņai vajadzēja kādu īpašu klusumu.

Tad es atceros, ka pavasaros mēs lasījām bērzu pumpurus. Tie pumpuriņi jau bija ļoti sīki. Mamma bija salauzusi kaut kādus zarus, ienesusi zemnīcā. Liekas, ka tā viņu varētu saukt, tāda būda bija. Un

tad mēs lasījām un ēdām tos pumpurus. Tad jau kad nāca pavasaris un bija zālīte, tad jau vairs badā laikam nevarēja nomirt, jo tad mēs ēdām visādas saknes, visādas lapiņas un visādus stiebriņus. Man tā prātā palicis, ka ļoti garšīga bija balanda,

*Mēs, bērni, ģimenē
bijām norunājuši:
mammai ēst nedrīkstam
prasīt, jo mammai nav
ko dot. Ja arī kaut kas
ēdams bija, tad mums
bija jāatceras, ka «Mēs
jau negribam, mēs jau
negribam!»...*

jo viņa nedūrās, viņa nebija asa. Tad, kad vārīja usnes, viņām jau nekā nebija ko pielikt klāt – ne sāls, ne putrainiņu, nekā tamlīdzīga, tad usnes man ir palikušas prātā dzēlīgas arī izvāritas, tādas asas. Tad mēs ēdām tādus, ko krievi sauca «kolba». Tie bija savvaļas sīpoli vai kaut kas tāds, es nezinu. Likās jau trakoti garšīgs. Nebija jau tā, ka izej, paplūc un dabū. Gan tās nātres bija apēstas, gan tās balandas bija apēstas. Tad bija jāķeras klāt usnēm un visam pārējam. Ja to «kolbu» kaut kur tālāk atrada kādās pļavās, tad tas jau bija trakoti labs guvums. Tad vēl prātā palikusi pati taiga. Es nekur nekad neesmu jutusi tādu smaržu kā tādā īsti karstā dienā taigas mežos. Kā tur smaržoja... Ārkārtīgi smaržīgs gaiss. Un tad tās lielās upenes, lieli, gari ķekari, un jānogas upes krastos. Tā vasara jau bija īsa un aši aizgāja. Tās ogas jau apēdās. Un tad nāca tā bezgala garā ziema, kad nekā nebija. Es nezinu, man liekas, ka mamma bija projām veselu nedēļu. Es nezinu, ko mēs tad ēdām un kā mēs dzīvojām. Tā bada sajūta bija drausmīga.

Un tad vēl man bija tāda baiļu sajūta. Jo tie lielie sādžā kā jau pusaudzī saskrēja kopā, un mazais bieži vien palika par durvju atslēgu mājās. Un man visvairāk bija bail, kad kaut kādā laikā – vai tas bija pusdienlaiks vai vakars, kad gāja garām ganāmpulks. Tās bija govīs, vērsi – kaut kas tāds. Cik nu es biju liela... Laikam augumā dikti dikti sīka. Un ja nu es tā veikli varēju uzrāpties augšā uz jumta... Tas jumtiņš bija tāds nosūnojis, un pār jumta malu gāja pāri vērsa ragi. Tad es nezinu, cik tā būda augsta bijusi, bet es augšā tiku. Tad nu tā bija drošība, ka viņš uz jumta netiks augšā, jo viņam pāri jumta malai gāja pāri tikai ragi. Tā bija mana slēptuve. Un man no viņiem bija dikti bail. Kad neviens nebija mājās, tad es skrēju augšā uz tā jumtiņa. Redzēju tikai tos ragus, pieplaku jumtam un skatījos uz tiem baltiem ragiem. Tas gan ir prātā palicis.

Vienā vasarā mums kaut kur aiz loga tādā mazā mazā gabaliņā bija dillēs, pašiem savas. Tās gan bija garšīgas. Tās varēja līdz zemei noplūkt un apēst. Tas bija tas diļļu laiks. Laikam jau mums nekas nedrīkstēja būt, tāpēc mūs mētāja no sādžas uz sādžu. Jeb tur bija citi rēķini, to es patiešām nezinu.

Un tad es zinu no mammas stāstītā, ka mamma meklēja tēti. Viņa rakstīja uz Maskavu, rakstīja, ja nemaldos, pat pašam Staļinam. Uz «Sarkano krustu» un uz visām iespējamām iestādēm, lai dabūtu

kaut kādas ziņas par tēti. Laikam viena atbilde bija, ka nav zināms. Tad bija kaut kāda atbilde, ka it kā miris. To īsto atbildi es saņēmu, tikai kad pienāca deviņdesmitie gadi, iespējams, ka tas bija kāds deviņdesmit trešais, deviņdesmit ceturtais, atkārtoti prasot tēva rehabilitācijas apliecību. Pēc tiem papīriem izrādījās, ka viņš 1942. gada 12. jūlijā miris Usoļlagā, Soļikamskā. Par ko tad viņš bija it kā tiesāts? Par to, ka viņš bijis aizsargos, skautos, mazpulkos, ar bērnu organizācijām nodarbojies. Laikam tas ir bijis tas pārkāpums.

Nu tad vēl es atceros vienus Ziemassvētkus. Tie, man likās, bija lepni Ziemassvētki. Mums bija piecas galda bites. Kur mamma bija dabūjusi, nezinu. Mēs viņas cepām krāsni. Un es visu laiku skatos: tur trīs ir tādas puslīdz vienādas, viena tāda vidējāka un viena tāda stipri mazāka. Es tā domāju: «Es jau tā mazākā, man jau noteikti būs tā mazā bite.» Es jau reizē biju priecīga, ka tā bite būs, un reizē biju drusciņ saskumusi. Un iedomājieties: man tika laikam viena no tām vidējām bietēm, mamma pati paņēma to maziņo. Es tā pati biju izdomājusi: es tas mazākais, ka man noteikti būs tā mazākā bite. Mēs, bērni, ģimenē bijām norunājuši: mammai ēst nedrīkstam prasīt, jo mammai nav ko dot. Ja arī kaut kas ēdams bija, tad mums bija jāatceras, ka «Mēs jau negribam, mēs jau negribam!», lai mammai arī kaut kas būtu, jo mamma jau laikam parasti palika tukšā. Droši vien, ka tā bija.

Brālis un māsa gāja uz upi zvejot zivis, jo mēs jau dzīvojām upes malā. Tur ļoti labi ķērās, bet es jau teicu – vasara bija ļoti īsa. Reizēm es arī tiku pie tiem priekiem. Es atceros, ka gāju lielākiem palīgā zem govju mēsliem meklēt tārpus. Makšķeres taisīja ārkārtīgi vienkārši. Bija jānocērt kaut kāds koks, kāda aukla bija, tāda bija, un āķa vietā varēja izlīdzēties pat ar saliektu naglu. Un tad jau brālim bija kaut kādi vizuļi. Viņi brauca pa upi ar tādu... es nezinu, kā latvieši to sauc, vienkocis laikam. Krievi sauca «oblasok» – no viena baļķa iztēsta laiviņa, kas diezgan labi šūpojās, kā jau apaļš koks. Tad tās zivis zvejoja, veda mājās un vārīja. Bet atkal nelaime – sāls nebija. Zivis bija, sāls nebija. Kā jau es teicu – vasarā visas tās zāles. Un ziemā gājām ubagot, kas tad cits atlika. Un bijām priecīgi, ja, atgriežoties mājās, kāda sādžas sieva bija kaut ko iedevusi. Tad nu skaitījām, cik nu kuram tas guvums liels. Ko tad parasti tajā maisiņā ielika?

Vienu kartupeli, divus jau nekur nedeķa. Citur bija visādas replikas un citur mūs pavadīja ar ne tik mīļiem vārdiem, jo fašisti jau mēs viņu acīs bijām. Cits jau iedeķa to kartupeli. Es jau pati brīnos. Es nezinu, kā mēs izdzīvojām. Lielie noteikti labāk atceras – brālis, māsa.

Un tad reizi pa reizei mums paliecos vairumos uzradās burunduki. Mēs viņus saucām par burundukiem. Un tad, kad es izlasīju Sandras Kalnietes grāmatu «Ar balles korpēm Sibīrijas sniegos», kur viņa rakstīja, ka sovhozā lielajās fermās kaut kādā veidā ir iznīcināti vai indēti šie burunduki, ko viņa arī sauc par žurkām, tie grauzēji, ka ir ļauts viņus savākt, nu tad acīmredzot arī mūsu galdā šie burunduki šādā pašā veidā nonāca. Tur jau daudz nekā no viņiem nebija ko ēst, bet sava pārmaiņa bija. Kaut kas jau bija.

Tad vēl atceros, ka lielie runāja... Ko es savos nieka gados, man varbūt kādi 4 gadi tobrīd bija... Man iekoda čūska. Mamma nebija mājās. Nāca kaut kādas tantes, kaut kādi pūšlotāji, splaudījās uz to kāju un šausminājās. Es tikai jutu, ka tā runa ir tāda, ka tas meitēns neizdzīvos. Ko es zinu, kas ir «izdzīvot», kas «neizdzīvot». Pēc kaut kādām dienām mamma no tā darba atnāca, un tad viņa ar tādu laiviņu pāri upei veda mani uz slimnīcu, un tajā pašā reizē pa upi peldēja čūskas. Viņa mani tajā slimnīcā atstāja. Un es nekādi nevarēju noticēt, ka mamma vēl atnāks un es vēl tikšu mājās. Savā būtībā es biju ļoti bikla, bailīga. No tā laika es atceros, ka es ļoti ļoti raudāja. Tur nāca sanitāres un māsiņas un nevarēja saprast, kā viens bērns var raudāt dienu un nakti. Tās bija paniskas bailes. Ne jau par to, ka man kaut kas sāp un es varētu nomirt un neizdzīvot, bet tās bija bailes, ka mani tur atstās un pēc manis neviens neatnāks. Bet es atveseļojos, un pēc manis atnāca. Tas man ļoti iespaidies atmiņā.

Tad es zinu, ka atkal bija runa, ka tas meitēns neizdzīvos, jo man bija plaušu karsonis. Un tad tajā vienā zemnīcā bija liela liela krāsns, un brīžam es biju uz tās krāsns, un brīžam mēs ar vidējo māsu gulējām krāsni. Kad krāsns bija izkurināta, ogles izdzisušas un pelni vēl bija silti... Mēs laikam abas bijām diezgan sīkas, jo mēs tajā krāsni varējām ietilpt. Medicīniskās palīdzības nekādas. Saprotams bija tas, ka to meitēnu vajadzētu kaut cik labāk paēdināt. Es nezinu, kur mamma un ar kādiem līdzekļiem, viņa darīja visu ko varēja un ko

nevarēja... Es zinu, ka mūsu mājā parādījās piens. Krievijā jau to pienu salej kaut kādās bļodiņās, viņš turpat sasala, un tad tādu sasalušu bez tās bļodiņas glabā. Mūsu mājā parādījās šādi tādi sasaluši piena gabali. Es izķepurojos. Un trešā reizīte, kad atkal runāja, ka tas meitēns neizdzīvos, bija tad, kad man bija vēdertīfs. Tā arī bija tāda smaga lieta. Redz, kā izdzīvoju. Tādas man tās agrīnās bērnības atmiņas.

Kā jūs atceraties savu mammu no tā laika?

Es vēl tagad brīnos. Viņa bija, kā lai saka, ļoti uzņēmīgs cilvēks. Ja viņa varēja mūs, četrus bērnus, pasargāt, varētu teikt, no drošas nāves, ka viņai tas izdevās. Ka viņa zināja, kura saknīte, kura zālīte, kurā laikā kurš pumpurs ir ēdams. Un viņa mums nepārtraukti lika darboties. Tad es vēl atceros, ka mēs metām tiklus. Ko tur mums preti deva? Droši vien mēs kaut ko nopelnījām. Tinām kaut kādus diegus, ko mums deva, un metām tiklus. Kaut kādā veidā mēs visi darbojāmies, cik varējām un kā pratām. Mamma varēja palīdzēt krievu sievietēm iztulkot kādu saņemto vēstuli vai uzrakstīt atbildi. Viņa tur šuva un adīja, viņai, paldies Dievam, bija paņemtas adatas pat no Mazsalacas līdzi, kas bija zelta vērtībā – adatiņa un diegs. Bet man ir arī prātā, ka viņa ļoti maz bija mājās, ka mums viņas ļoti ļoti pietrūka.

Tad bija lielais pārdzīvojums, kad notika runas, ka mūs palaidīs mājās. Man kā mazākam plosījās emocijas, kad es sapratu, ka mammu nelaidīs, ka mammai būs jāpaliek tur. Tas bija vesels pārdzīvojums. Kad gaidījām, kad būs tā diena, kad mūs vedīs projām uz Tomsku uz bērnunamu... Laiks gāja un gāja uz priekšu. Tā kopā vešana bija ilga. Atveda no kādas sādžas, tad vēl un vēl. Tajā bērnunamā mēs bijām diezgan ilgi. Tur jau mums deva ēst. Tā bija vesela paradīze. Kā tad, trīsreiz dienā droši vien. Mēs tur kopā savestie bērni gājām arī strādāt. Es zinu, ka bija tādi labības kūlīši, un viņi bija kaut kur jāpārnēsā – vai tīrumā vai no tīruma uz kādu nojumi. Es tikai nevarēju saprast, kā tas kūlītis ir tik ļoti ļoti smags. Man tur viens otrs teica – tas ir mazākais, tu paņem to mazāko. Un es domāju: tā nevar būt, ka tas mazākais kūlītis ir tik ļoti smags. Vai nu tā spēka nebija, vai tas kūlītis tiešām bija liels. Bērnunamā kaut kur bija dobe, tajā ziedēja kreses, un tās kreses ļoti smaržoja. No tā laika man krešu rūgtenā smarža palikusi kā tāda

īpaša. Tas bija rudens. Cik ilgi mēs sabijām bērnu namā, man grūti pateikt, bet tās varēja būt vairākas nedēļas. Kamēr beidzot atkal tika gaidīts kaut kāds kuģītis. Un tad ar kuģīti pa Obu veda tālāk uz vilcienu. Tie bija tie paši lopu vāgi. Nu jau es biju lielāka. Man prātā ir palikuši tie kladzošie riteņi, tie garāmskrejošie telefona stabi un koki, un meži, un tāds īpašs smārds, kas ir no tā vilciena. Kas tur sadeg, es nezinu, ar ko tur kurināja – tie dūmi, tā smaka...

Tas brauciens bija garš. Un atkal vagona vidū bija čuguna krāsniņa. Tā tur nepārtraukti kurējās. Nu jau mums bija līdzī pavadoni, kas izsniedza ķieģelīti ar margarīnu. Toreizējais margarīns – tā arī bija tāda īpaša garša, kas nebija ne baudīta, ne ēsta, un likās kaut kas ļoti ļoti garšīgs. Tad, kad kaut kad parādījās veikālā margarīns, un mēs viņu nopirkām, tad es sapratu – tas ir bijis margarīns, toreizējais, ne jau tagadējais. Man tā nelaimīgi gadījās, ka es uzkritu uz tās krāsniņas, es pamatīgi apdedzināju roku. Man ilgi bija rēta, kas man ir kā atmiņa no šurpbraukšanas.

Rīgā mēs nokļuvām bērnnamā. Tur jau bija pavisam labi. Man bija mugurā tādas drēbes, kādas es nekad neatcerējos. Bija kaut kāda flaneļa blūze vai kleitiņa. Liekas, pat veļa. Mēs bijām paēduši un siltumā. Mēs tur ilgi nebijām, jo no bērnnama mūs izņēma vectēvs un pārveda uz Burtņiekem. Tās bija 1946. gada pavēls rudens, varbūt novembris. Pirmajā rudenī mēs uz skolu netikām. Es domāju, ka aiz tā vienkāršā iemesla, ka nebija ko vilkt mugurā, nebija apavu. Vectēvs jau tobrīd bija vecs, nekādu īpašo līdzekļu viņam nebija. Uz skolu mēs aizgājām nākamajā rudenī, četrdesmit septītā gada rudenī. Mani ar vidējo māsu ielika 1. klasītē, brāli – 4., vecāko māsu Ināru – 3. Karš bija beidzies. Nākamais periods arī nebija no īpaši vieglajiem.

Paldies Dievam, mamma mums uzturēja to latvisko valodu un garu. Protams, man pietrūka tādu vārdu, ko mēs tur nelietojām. Kaut vai tāds vārds kā «ābols» man jau bija svešvārds. Nu kur pēkšņi tāds ābols, kas tas tāds ir? Vai tad nu mēs tur pie āboliem tikām? Vai tad mums tādu vārdu vispār vajadzēja zināt? Tajā pašā laikā krievu valodā man nebija nekādu problēmu. Tā kā ģimenē vectēvs un vecāmamma runāja latviski, tad es neizjutu, ka būtu bijis īpaši grūti ar latviešu valodu.

Ja pietrūka viens otrs vārds, tas ātri tika apgūts. Mācījos es labi.

Nebija sajūta, ka piepeši kaut kas trūkst?

Mamma pietrūka, ārkārtīgi pietrūka mamma. Savā bērna prātā to nevarēja ne zināt, ne saprast, ne apjēgt, bet ļoti daudz naktīs raudāju. Sākumā mamma rakstīja, bet tad viņa pārstāja rakstīt. Un es nezināju, kas ar viņu ir noticis – vai viņa ir dzīva vai viņa ir mirusi. Bet pēc tam es sapratu, ka mamma tišuprāt nerakstīja, viņa nedrīkstēja. Jo viņa redzēja, kas notika. Tie, kas 1946. gadā atbrauca uz Latviju, tika vesti otrreiz atpakaļ. Un mamma, lai mūs pasargātu, lai mēs otrreiz nenonāktu atpakaļ, mums nerakstīja. Mums šie kontakti pazuda, un bija bezgala liela neziņa. Tad bija tas laiks, kad pie varas nāca Hruščovs, un bija tas atkusnītis, Staļins bija miris. Es jau mācījos Bulduros. Man liekas, ka tas bija jau kaut kāds 2. vai 3. kurss, kad mamma atrakstīja. Tad mēs atkal zinājām, kā ir noticis. Viņai arī nebija viegli. Es diezgan cītīgi rakstīju uz to sev zināmo adresi vēstules, bet es atbildes nesaņēmu un nezināju, vai mamma saņem vai nesaņem tās vēstules. Tagad es vēlreiz atgriezīšos pie Sandras Kalnietes grāmatas. Kad es viņu izlasīju, man viss bija skaidrs. Tie bērni tika vesti atpakaļ. Pateicoties šim gadījumam, kas mums kā bērniem nebija no vieglajiem un mammai arī nebija no vieglajiem, viņa mūs sargāja. Tā mūs otrreiz atpakaļ neaizveda. Mammu atbrīvoja vai nu 1956. vai 1957. gadā, kad viņu it kā reabilitēja un laida mājās. Bet mammai līdz pensijai bija palikuši vēl nepilni divi gadi. Un viņa, kā jau visā dzīvē, bijusi piesardzīga... Vēl savā jaunībā, jauna būdama, viņa nekādās politiskās organizācijās nebija – ne aizsargos, ne mazpulkos, es nezinu, kas bija visas tās «grēka» organizācijas. Viņa nebija, viņa turējās tālu no politikas, bet tajā pašā laikā bija sabiedriskajā dzīvē ļoti aktīva un piedalījās visur un darīja visu, tā teikt, valsts un Latvijas labā. Arī šeit viņa, izrādās, ir bijusi tik pat tālredzīga un piesardzīga. Jo viņa domāja: vai man izdosies Latvijā iekārtoties darbā? Un viņa vēl palika līdz tam brīdim, kad pienāca pensijas vecums, kad viņai to pensiju aprēķināja. Viņa brauca mājās 1959. gada rudenī, kad es biju beigusi Buldurus un atnācu strādāt uz Rencēniem, uz «Zelta druvas». Es atnācu vasarā, 15. augustā, un mamma atnāca rudenī, kad atbrauca no Krievijas. Tātad viņai Krievijā nācās pavadīt 18 gadus.

No kreisās: Daira, Ināra, Astra.